

het raadsel
Donkere Sluis

Groot is de verwarring rond de *Donkere Sluis* in Amsterdam, en dat niet alleen vandaag de dag. De sluis als fenomeen duikt in bijna alle stadskronieken op, maar de uitleg welke brug of sluis bedoeld werd laat twijfels bestaan. Wijd verbreid wordt de naam verbonden aan de brug over de Nieuwezijds Voorburgwal ter hoogte van de Nieuwe Kerk, maar er zijn voldoende redenen om te twijfelen aan de juistheid van die stelling.

Onder: Op deze tekening van Johannes Schouten van medio 18^e eeuw staat in elk geval de Donkere Sluis, maar waar? Is het de brug over de Nieuwezijds Voorburgwal waar de koets over rijdt of daar waar de praam net in of uit vaart?

De belangrijkste reden voor twijfel is de aanwezigheid van een overkluisde doorvaart tussen Nieuwezijds Voorburgwal en het Singel, via de Nieuwezijds Achterburgwal.

Om maar met de conclusie van dit hele verhaal te beginnen..., de Donkere Sluis is de overkluisde doorvaart van het Singel naar de Nieuwezijds Voorburgwal. Die doorvaart begon een tiental meters ten zuiden van de bewuste brug bij de Nieuwe Kerk en was tot de Nieuwezijds Achterburgwal geheel overkluisd. Ook het deel tussen Achterburgwal en Singel was weer overkluisd. Over dat deel van de doorvaart stonden huizen die als adres “op de Hoge Sluis” hadden. De verwarring ontstond door het niet officieel benoemen van die doorvaart. Donkere Sluis was altijd een bijnaam.

*Boven: Stadsplattegrond 1625 met onder andere nog het oude stadhuis.
Rechts: Idem uit 1657 met niet alleen het toekomstige stadhuis maar ook de doorbraak in het huizenblok tussen Nieuwezijds Voor- en Achterburgwal ter hoogte van stadhuis en Nieuwe Kerk.*

Wanneer is de doorvaart ontstaan?

Dat is goed af te lezen aan de twee versies van de stadsplattegrond van Balthasar Florisz van Berckenrode. De eerste versie dateert van 1625 en daar is nog geen sprake van de bewuste doorvaart. In de versie van 1657 is een doorbraak door de huizenrij tussen de beide burgwallen gemaakt en zijn op de kaart duidelijk de aanzetten van een overwelving te zien.

Waarom werd die doorvaart gemaakt?

Dat had te maken met de waterhuishouding die in verband met de Derde Uitleg grootscheeps op de schop was gegaan. Het watersysteem van de oude stad werd gescheiden van dat van de nieuwe uitleg met het Singel als scheiding. Het scheepvaartverkeer dat van de nieuwe wijken naar de oude stad wilde

varen of andersom had de keus tussen het Kattengat aan de ene kant en het Boerenverdriet aan de andere kant. In de nieuwe grachtengordel waren op regelmatige afstanden dwarsgrachten gemaakt, bijvoorbeeld halverwege de twee genoemde doorsteken de Warmoesgracht tussen het Singel en de Herengracht. Verder de stad in ging de Warmoesgracht niet en dat is met 'onze' doorvaart opgelost. Nu was het gemis aan bouwgrond wel jammer, dus werd meteen besloten die overwelling weer nuttig te maken door er iets overheen te bouwen. Dat werd in 1661 de Stadspaardenstal. Die was van de overkant van de burg-

Boven: Het andere eind van de doorvaart aan de Nieuwezijds Achterburgwal is gelukkig ook door een tekenaar vastgelegd. Deze tekening is gemaakt in 1838 door A. Wijnantz.

Links: De doorvaart van de Achterburgwal naar het Singel is door toeval ook vastgelegd. Aan het Singel, op de Hoge Sluis, woonde belastingpachter A.M. van Arssen. Zijn huis werd gedurende het Pachtersoproer van 1748 op 24 juni geplunderd. Daar maakte Simon Fokke een tekening van, die als gravure verder werd verspreid. Op de gravure aan de linkerkant de doorvaart en rechts het begin van de Huiszittensteeg en de brug naar de Warmoesgracht.

Toen Benjamin Brecknell Turner in 1857 Amsterdam bezocht maakte hij een aantal foto's, waarvan er in het stadsarchief zo'n zestien bewaard zijn gebleven. Op een daarvan staat onze Donkere Sluis. Hierop is te zien dat de gemetselde doorgang, die op pag. 4 is te zien, vervangen is door een vast brugdek en ook veel breder geworden is. De kelderingen zijn nog wel precies als op de tekening.

wal verjaagd van de hoek van de Vogelsteeg voor de bouw van het nieuwe stadhuis.

De paardenstal werd in 1755 verbouwd tot het Generaal Postcomptoir, het eerste echte postkantoor van Amsterdam. Dat werd in 1854 vervangen door een nieuwbouw van de hand van architect Cornelis Outshoorn, waarbij een huis links en twee huizen rechts mede voor afgebroken werden. Dit kapitale ge-

Boven: Het oude postcomptoir, even voor 1854. Op deze tekening is aangegeven welke belendende huizen mede afgebroken werden voor de bouw van het Koninklijk Postkantoor van architect Cornelis Outshoorn. Eén links en twee rechts van het oude postcomptoir. De toegang tot de Donkere Sluis is rechts van de voetganger nog net te zien.

Rechts: De nieuwbouw van het Koninklijk Postkantoor van 1854. De architect was Cornelis Outshoorn.

bouw diende tot 1894, toen het afgebroken werd voor de bouw van het nieuwe hoofdpstkantoor op Nieuwezijds Voorburgwal 182, dat in 1899 betrokken kon worden.

De doorvaart – en daarmee de Donkere Sluis - verdween met het dempen van de Nieuwezijds Achterburgwal in 1867. Toen zal ook de brugboog dichtgemetseld zijn. De verhoging in het wegdek over het verwulft bleef nog enige tijd, om na het dem-

Boven: Na de demping van de Nieuwezijds Achterburgwal in 1867 verviel ook de doorvaart. Op enig moment is toen ook de brugboog dichtgemetseld. De verhoging in het wegdek bleef voorlopig, tot in 1884 ook de Nieuwezijds Voorburgwal gedempt werd.

pen van de Nieuwezijds Voorburgwal in 1884 pas afgevlakt te worden. Aan het Singel werd meteen afgevlakt en de huizenbezitters op het verwulft werden verplicht hun stoepen te verlengen, zodat ze weer tot de nieuw aangelegde straat reikten. Bij een uitbreiding van de Twentsche Bank in 1920 kwam aan het Singel de overkluizing van het deel der doorvaart tussen Singel en Nieuwezijds Achterburgwal aan het daglicht. Een oplettende lezer wist te melden dat dit zonder twijfel de Donkere Sluis was. In feite kwamen zelfs twee doorvaarten aan het licht, wat de constatering van Ter Gouw, dat er in Amsterdam drie Donkere Sluizen waren in een nieuw daglicht plaatst. Eén tot de Achterburgwal en twee van daar tot het Singel of één die zich in tweeën splitst. Als men de kaart van Gerred de Broen van 1735 bekijkt geven de lijnen waarmee de wallekanten ter plaatse aangeduid zijn aanleiding daarin mee te gaan.

In vele stadskronieken komt de Donkere Sluis als omschrijving van een sluis of waterweg voor, maar pas in de 19e eeuw met die naam. Voor die tijd laat de omschrijving steeds enige twijfel bestaan welk vaarwater of brug hier nu precies bedoeld wordt. Caspar Commelin en Jacobus Kok schrijven over een

“dwarssluis” tussen Singel en Achterburgwal. De Stadspaar-denstal werd volgens Von Zeesen in 1600 “over een stenen gewelfde boog” gebouwd. Deze boog was kort daarvoor (1658-'59) aangelegd om van de Voor- naar de Achterburgwal te kunnen varen en van daar verder onder de huizen door naar het Singel. Scheltema heeft het in zijn ‘Aemstels Oudheid’ als

eerste over de Donkere Sluis, als hij iemand weet te wonen “op het Singel, boven de zogenoemde Donkere Sluis, tegenover de Warmoesgracht”. Dr. Joh. C. Breen zette ons in Amstelodamum weer even op het verkeerde been als hij citeert “het sterke steene verwulfsel voor de Nieuwe Kerk”, volgens Breen algemeen bekend als de Donkere Sluis. A. E. d’Ailly vermeldt in zijn ‘Historische Gids’ in de eerste druk van 1929 de Donkere Sluis als zijnde de dwarsverbinding Singel-Voorburgwal, maar in de tweede druk van 1949 is het opeens

de brede overwelving voor de Nieuwe Kerk.

Talrijk nog zijn de bijschriften bij tekeningen, prenten en foto's in de Beeldbank van het Stadsarchief, die de namen door elkaar haspelen en in de besproken situatie reppen van de Donkere Sluis als naam van de brug over de Nieuwezijds Voorburgwal.

De Dienst Infrastructuur, Verkeer en Vervoer van de Gemeente Amsterdam weet het wel precies. Voor deze dienst was de Donkere Sluis (BRX0054) de naam van de inmiddels gesloopte stenen overwelling van de doorvaart tussen Nieuwezijds Voor- en Achterburgwal “die onder het postkantoor doorliep”.

De naam Donkere Sluis komt pas sinds de negentiende eeuw in geschriften en kaarten voor, maar is nooit officieel vastgelegd door de stedelijke overheid. De naam komt wel vaker voor in Nederland. Ter Gouw wist er in Amsterdam alleen al drie, zonder te vertellen waar dan wel. Om de naam Donkere Sluis voor de hier besproken overwelling op zijn juistheid te toetsen is het goed om eens te kijken waarom andere gelijknamige sluisen in het land die naam kregen. We zien dan dat het al of niet een bijnaam was die schippers aan een onderdoorgang gaven, als ze over een lange afstand in het duister moesten varen. Dit nu gaat niet op voor de brug over de Nieuwezijds Voorburgwal voor de Nieuwe

Kerk. Dat was aanvankelijk een brug met gematigde afmetingen, niet in verhouding tot bijvoorbeeld de vlakbij gelegen Torensluis met een breedte van 42 meter. Door steeds verdere overkluizing kreeg de ruimte voor de Nieuwe Kerk de proporties van een groot plein. Een marktplein..., want dat werd het in de loop der tijd.

De beroemdste nog bestaande Donkere Sluis is die van Gouda, alhoewel daar de overwelling tijdens geleden verdwenen is toen de sluis op kosten van een groot aantal Hollandse steden herbouwd werd om een betere vaarweg door Holland te creëren. De naam bleef echter...

Theo Bakker -2011

Boven: Ter voorbereiding van bouwwerkzaamheden voor een uitbreiding van de Twentsche Bank in het huizenblok tussen de Spuistraat en het Singel kwamen opeens twee overkluizingen van de Donkere Sluis tevoorschijn. Hier de bouwput in 1920.

Vorige: Op de stadsplattegrond van Gerred de Broen staan alle doorvaarten gemarkeerd. De rode pijlen zijn van de auteur.

Uit Amstelodamum, maandblad 1920:

WULFTEN TUSSEN HET SINGEL EN DEN N. Z. VOORBURGWAL

De Amsterdamsche redacteur-correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant schrijft in het avondblad van 5 November het volgende:

...Dezer dagen heeft men het blok oude huizen tusschen Singel en Spuistraat, begrensd eenerzijds door het zoogenaamde Witte Huis in de Raadhuisstraat en anderzijds door de Twentsche Bank, afgebroken in verband met de uitbreidingsplannen van die Bank. Daarbij zijn blootgelegd twee groote verwulften, blijkbaar vroeger een waterverbinding vormende tusschen Singel en Nieu-

we Zijds Achterburgwal, (de tegenwoordige Spuistraat). In latere jaren dienden die verwulften als kelders voor de huizen, welke men er op gebouwd had, en die zich tengevolge van die min of meer verheven ligging aan de Singelzijde onderscheidden door zeer hooge stoepen. Wij bedoelen de nummers 181, 183 en 185. In de beide eersten en in een aan de Spuistraat

gelegen huis was de bekende steendrukkerij van Tresling gevestigd.

Wij zijn gisteren eens naar de verwulften gaan kijken. Een ervan is al gedeeltelijk weggeruimd, hoewel het zich nog duidelijk afteekent; het andere is echter nog geheel intact. Het is als een lange, lage kelder met een boogvormig baksteen

gewelf. Aan de oude bestemming als waterweg herinneren nog in den muur ter weerszijden op geregelde afstanden, ingemetselde blokjes zandsteen met daarin bevestigd groote ijzeren ringen z.g.n. pikgaten, ten dienste der schippers. Naar de hoofdopzichter voor den bouw van het nieuwe gedeelte van de Twentsche Bank, de heer Seeger, mij mededeelde, is in het tweede nu reeds groo-

tendeels weggeruimde verwulft zoo'n pikgat gevonden, met daarin gebeiteld het jaartal 1670. Dat is dus reeds eene aanwij-

Boven: Na de demping van de Nieuwezijds Achterburgwal in 1867 werd de Donkere Sluis opgeheven. Na het dichtmetselen van de toegangen werden de overkluizingen gebruikt als kelders voor de huizen Singel 181-185. Op Singel 183-185 was tot de uitbreiding van de Twentsche Bank in 1920 steendrukkerij Tresling & Co gevestigd.

zing van den tijd waarin deze verwulften gebouwd werden. De verwulften liggen 1.40M onder A.P.

Uit de verdere mededeeling, blijkt dat deze wulften een deel vormden van een verwulfte steeneboogh van den N. Z. Voorburgwal tot het Singel om onder de huizen door met schuiten en schepen te kunnen varen. Aan den Voorburgwal stond op de boog de stads-paardestal. Deze stal en de woningen daarbij behoorende, waaronder ook de stads-apotheek, werden in 1753 aan Holland tot een Generaal Post-comptoir verkocht voor de som van f45.000. De stads-paardestal werd dus afgebroken om plaats te maken voor het postkantoor, maar de verwulfte steeneboogh waarop de stal gebouwd was, was twee eeuwen later nog aanwezig. Oudere stadgenooten zullen dien boog vlak voor het oude postkantoor nog wel herinneren.

Om nu echter terug te keeren tot de twee verwulften tusschen Spuistraat en Singel (eertijds genoemd waar van hiervoor sprake is, Koningsgracht), zij ten slotte nog medegedeeld dat die in 1652 gebouwd zijn. De plaats waar de nu afgebroken huizen tusschen Singel en Spuistraat stonden, was in 1652 nog onbebouwd. Op het zeldzame exemplaar van de kaart van Balthazar Florisz van 1625 dat het Archief bezit komt ze nog niet voor.

J.W.E.

In Amstelodamum, maandblad 1921 volgde nog een respons:

WULFTEN TUSSCHEN HET SINGEL EN DEN N.Z. VOORBURGWAL

Op het Singel tegenover de Driekoningenstraat was nog in het eerste gedeelte van de laatste helft der negentiende eeuw een sluis, de Donkere Sluis geheeten. Dit sluis maaakte de water-communicatie tusschen Singel en N.Z.Achterburgwal (de tegenwoordige Spuistraat) mogelijk. Op en tegen de Donkere Sluis waren woonhuizen gebouwd. Door de demping van den N.Z.Achterburgwal verviel ook de Donkere Sluis. De vrij hoge oprit werd geslecht, de kelders met uitgangen aan den waterkant vervielen en de eigenaars der huizen waren verplicht om hun stoepen te verlengen (aanvankelijk door houten trappen) om den lager gelegden weg (gracht) te kunnen bereiken. De bekende hoge stoep van Tresling dateert van de slechting van de Donkere Sluis. Eertijds kon men per vaartuig van het Singel onder de Donkere Sluis over den N.Z.Achterburgwal en voorts onder het toenmalige Postkantoor den N.Z. Voorburgwal – aldus tegenover de Mozes en Aaronstraat – bereiken.

VAN OUWENALLER

De topografische bijzonderheden van Amsterdams ontwikkeling

Middeleeuws Amsterdam

- De cope-ontginning van Amstelland
- Poerte ende Vrihede van Amstelredamme
- De eerste 300 jaar in het bestaan van Amsterdam
- Stadspoorten op de Nieuwendijk
- Is de Nieuwezijds wel gegraven?
- De kop van de Nieuwendijk, een 14^e-eeuwse stadsuitbreiding
- De Boerenwetering en zijn loop door Amsterdam
- Hoe oud is het Damrak als kade langs de Amstel?
- Middeleeuwse kloosters van Amsterdam
- Het Sint Anthonius gasthuis (Leprozenhuis)
- * Het Leprozenhuis te Amsterdam, Mej. Dr. I. H. van Eeghen 1955
- Het Kartuizerklooster Sint Andries ter Zaliger Haven
- In den Uutersten Nesse bider Amstel; Binnengasthuis
- De metamorfose van die Plaetse tot de Dam
- Amsterdam, van Heren, van bisschoppen en van graven
- Amsterdam, van Hoeken en Kabeljauwen
- Pacificatie, Satisfactie & Alteratie
- Het Papeneiland

Amsterdams nijverheid, handel en transport

- Markten van Amsterdam (locaties door de eeuwen gevolgd)
- * Botermarkt en Kaasplein, Dr. A. Halberstadt 1910
- Beurtvaarders, trekschuiten en overzetveren
- Middeleeuwse bierbrouwerijen in Amsterdam
- Vroege industriegebieden: Stadsrietlanden, Zaagmolensloot, Mennonietensloot, Overtoomsevaart, Kwakerspoel en Zaagmolensloot
- * Molens in Stadsrietlanden, Mr. J. H. van den Hoek Ostende
- * Het einde van de korenmolens op de bolwerken aan de Singelgracht, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1972
- * Precario en Windgeld, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1969
- Geschiedenis van Rederij J.H. Bergmann
- Geschiedenis van Rederij Boekel
- Geschiedenis van het Leidseplein en Hirsch & Cie
- De geschiedenis van de Haarlemse tram (NZH)
- De geschiedenis van de Waterlandse tran (NHTM)
- Straattypen en standwerkers

- Straathandel
- Stadschroniqueurs in de 17^e en 18^e eeuw
- Topografische tekenaars in Amsterdam
- Topografische fotografen in Amsterdam
- Casino, Musis Sacrum en Huize Bob
- Brouwerij De Hooiberg & Die Port van Cleve
- Van Liesveldsche Bijbel tot Beursplein 5: Bible Hotel

Amsterdam havenstad

- Zeehaven in beweging, met de Lastage, Rapenburg, Marken en Uilenburg, het Waalseiland en de Oostelijke eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- * Opkomst der Amsterdamse haven, W. H. M. de Fremery
- * Geschiedenis Amsterdamse scheepsbouw, Dr. L. van Nierop
- Van Petroleumhaven tot grootste benzinehaven ter wereld

Stadsuitleg 1578-1596

- De Eerste en Tweede Uitleg 1578-1596
- Rembrandtplein, metamorfose van een onbedoeld plein
- Vlooienburg & Zwanenburg
- De Haarlemmerbuurt, verdeeld over 2e en 3e Uitleg
- De eerste Joodse gemeenten en hun synagogen

Stadsuitleg 1609-1700

- De Derde en Vierde Uitleg 1609-1700
- Die Verheelinghe; geschiedenis van de Leidsegracht.
- De Amsterdamse schans en bolwerken
- De Trapjesschans, een nijver stukje Schans
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- De vijf grote wagenpleinen
- Het ontstaan van de Jordaan
- Gangen en hoven van de Jordaan
- De vertraagde bebouwing van de Driehoekstraat
- De Plantage, een geslaagde mislukking
- Amstelkerk, noodgebouw met eeuwigheidswaarde

Stadsuitleg 1877-1921

- Annexaties 1877-1921
- Stadsontwikkeling en de politiek
- Spaarndammerbuurt en Zeeheldenbuurt

○ = elders in de lijst ook al genoemd * = ondersteunend artikel van andere auteur

- Van Smalle Pad tot Planciusstraat
- Het Museumkwartier en de Waskaarsenfabriek
- Stads- en Godshuispolder, een stukje Amsterdam in de polder
- * Westerplantsoen in de Zeeheldenbuurt, A Huysler
- * De wet kent geen steden, Drs. J. P. Janse, 1992 (annexatie Nieuwer-Amstel)
- * Dorpsse straten in de stad, Ph. Spangenberg 1995-1996

Amsterdam-Noord

- Volewijklanden en Buikslooterham, de ruggegraaf van Noord
- De geschiedenis van de Waterlandse tram
- * Industrie Buikslooterham Wim Huissen
- * ENTOS Wim Huissen
- * ELTA Wim Huissen

Verkeersdoorbraken

- Damstraat-Paleisstraat 1865-1914
- Raadhuisstraat 1894-1897
- Vijzelstraat 1917-1935
- Weesperstraat 1959-1969; de Wibaut-as

Amsterdam en het water

- Amsterdams Waterstaat
- Raadselachtige waterwerken
- Sluizen, keringen en duikers in Amsterdam
- Donkeresluis
- Stadsuitleg en de omliggende waterschappen en gemeenten
- 't IJ, van getijderekreef via waterwolf tot droogmakerij
- Van open havenfront tot Open Havenfront
- De vreemde geschiedenis van de Kostverlorenwetering en de overtoom
- Aanloop tot het Noordzeekanaal; Holland op z'n smalst, Amsterdam op z'n smalst
- Hoe komt de Mirakelbrug aan z'n naam?

Jaarboeken, enzovoort

- Jaarboek 2015, 50 opstellen over Amsterdamse items
- Index quizpagina's vanaf 2014, met kleinere onderwerpen